

причому погроза його негайного здійснення. Тому інші за змістом погрози лежать за межами цього складу злочину.

Цікавим було б розглянути питання про делікти абстрактної та конкретної небезпеки при аналізі складів таких злочинів, як поставлення в небезпеку, зараження венеричною хворобою (ст. 108 КК) і захворювання на ВІЛ-інфекцію (ст. 108² КК).

Нарешті, книгу можна було б закінчити висновком, в якому б містилися пропозиції авторів про необхідні зміни і доповнення (хоча б основні) статей КК про злочини проти особи, що, безумовно, має важливе значення у зв'язку з наступним прийняттям нового Кримінального кодексу України.

Проте викладене ніякою мірою не впливає на високу оцінку рецензованої книги. Вона являє великий інтерес для науковців і корисна для практичної діяльності.

Ю. БАУЛІН, чл.-кор. АПрН України

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

Наприкінці 1996 р. вийшов в світ підручник «Історія держави і права України». Це вже друга спроба колективу авторів, істориків права з Харкова, Києва і Львова* створити узагальнюючу працю з історії держави і права України.

Підручник складається з двох частин. У першій з них розглядається історія держави і права України, починаючи від часу появи перших державних утворень на території України у Північному Причорномор'ї і Приазов'ї і закінчуючи часом, який передував Лютневій демократичній революції 1917 р. Друга частина охоплює період від лютого 1917 р., коли під впливом революційно-демократичних процесів значний розвиток одержали національно-визвольний рух і боротьба за відродження української державності, і до наших днів — часів розбудови суверенної, незалежної, правової Української держави.

В процесі підготовки підручника, про що свідчить його зміст, автори не обмежились узагальненнями та систематизацією вже добре відомого державно-правового матеріалу. Їм прийшлося проводити значну дослідницьку роботу, роз-

* Історія держави і права України. Підручник для юрид. вищих навч. закладів і фак.: У 2 ч. (А. П. Рогожиц, М. М. Страхов, В. Д. Гончаренко та ін.). За ред. академіка Академії правових наук України А. П. Рогожина. К.: Ін Юре. 1996. 368 і 448 с.

криваючи забуті або маловідомі факти української політичної та правової історії. Певний вплив на виховання у студента юридичного мислення буде мати вміщений у підручнику критичний аналіз різноманітних теорій та концепцій, запропонованих окремими авторами. Свій внесок авторський колектив здійснив і в розробку проблеми періодизації історії держави і права України, розробивши досить чітку схему розподілу матеріала з періодами з урахуванням усіх аспектів розвитку держави і права на території України.

Слід особливо підкреслити, що головною метою підручника, його лейтмотивом став показ розвитку та реалізації ідеї українського державотворення, багатовікової боротьби українського народу за утвердження і розбудову самостійної, незалежної Української держави, мрія про яку зародилася ще у свій давнині. Тому, висвітлюючи якомога докладніше розвиток соціально-політичного життя і права на усіх етапах української історії, автори підручника цілком слушно зосереджують особливу увагу читача на тих періодах історії українського народу, коли найбільш яскраво проявлялися на українських землях процеси розбудови своєї власної держави.

Ось чому спеціальний розділ у підручнику відведено дослідженню витоків української державності — становленню і розвитку держави і права Київської Русі. Тут детально розглянуто структуру державного механізму та основні інститути права цієї могутньої держави середньовіччя, територія якої простягалася від Балтійського до Чорного моря, від Західного Буга до Волги, а політичним центром був Київ. В ті далекі часи Київська Русь здійснювала значний вплив на політичне життя сусідніх країн, на всесвітню історію в цілому. Її традиції, як показано в підручнику, «виявилися настільки живучими і міцними, що дійшли до наших днів», здобувши нове життя у сучасній матеріальній та духовній культурі українців. Підручник показує студенту, що ідея української державності не зникає і в період феодальної роздробленості. Її основним носієм, вважають автори, стає Галицько-Волинське князівство, яке існувало на території України з 1199 р. до 1340 р. Навіть в умовах роздробленості, перебуваючи в залежності від Золотої Орди Галицько-Волинська земля значною мірою зберегла риси державного та правового устрою, що притаманні Київській Русі. Населення Галичини і Волині в складних умовах тих часів досягло високої культури і «великого розуміння державно-політичних справ».

В подальшому українські землі опинилися під зверхністю сусідніх держав і в першу чергу Литви і Польщі, але зуміли все ж таки зберегти високий рівень своєї правової культури,

вірність ідеї державотворення. І автори підручника розкривають величезне значення появи в політичному житті українських земель такої суспільної верстви, як козацтво, центром консолідації якого стала Запорізька Січ. Саме тут виникали зародки української державної організації з притаманними їй елементами демократизму.

Ці зародки отримали свою реалізацію за часів народно-визвольної війни середини XVIII ст. під проводом Б. Хмельницького, в ході якої була створена Українська національна держава. Підручник проводить всебічний аналіз політичної організації, яка склалася на території звільненої України у 1648—1654 рр., дає докладну характеристику окремих ланок державного механізму, розкриває їх особливості, визначає основні риси права, що діяло у цій державі. Багато уваги автори приділили визначенню правового статусу України і українського народу за Переяславським договором 1654 р., формі державно-правових зв'язків України з Росією. Вони переконливо показують, як перехід України під протекторат московського царя супроводжувався наступом царату на автономію України, що і привело до ліквідації національної державності українського народу.

Дуже уважно розглянута в підручнику недовга, але насичена важливими подіями історія української державності доби Центральної Ради. Автори дають об'єктивний аналіз державотворчої діяльності Центральної Ради з усіма її здобутками та недоліками, роблять цікаві висновки відносно тенденцій розвитку української державності після Центральної Ради.

Проголошення у грудні 1917 р. УСРР і встановлення радянської влади на більшій частині України не привели до побудови суверенної, незалежної Української держави. З утворенням у 1922 р. Союзу РСР, який досить скоро перетворився в жорстко централізовану державу, розпочався процес все більшого обмеження, а потім і повної ліквідації державного суверенітету УСРР.

Таким чином, проведене в підручнику глибоке і змістовне дослідження ідеї розбудови української національної державності, аналіз джерел державотворення на усіх етапах історії України дають можливість краще оцінити наше державницьке сьогодні, зрозуміти усю необхідність і об'єктивну закономірність розпочатого Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. процесу творення Української суверенної держави.

Утвердження української державності супроводжувалось формуванням самобутної української правової системи і тре-

ба визнати, що дослідженню розвитку українського права в підручнику приділено належну увагу. Кожен розділ підручника містить параграф, присвячений основним рисам правової історії. Безсумнівно, матеріал, присвячений джерелам права, окремим галузям права і правовим інститутам буде особливо корисним для студента-юриста.

Не залишилася поза увагою авторів й ідея цілісності України, ідея її соборності. Не випадково, що ще за часів феодальної роздробленості програма єдності висувалася і в Києві, і в Галицько-Волинському князівстві, на ідеях козацької соборності ґрунтувалася в XVII ст. концепція козацької держави. Акт соборності (злуки) України проголосив злиття воєдино західних і східних українських земель, але фактичне возз'єднання усіх українських етнічних земель у складі єдиної республіки відбулося вже з початком другої світової війни. Треба підкреслити, що автори приділили значну увагу проблемі соціально-політичного і правового розвитку західноукраїнських земель, починаючи з другої половини XVII ст.

Високо оцінюючи появу підручника з історії держави і права України, слід разом з тим висловити деякі зауваження.

Так, структура окремих розділів підручника являє собою застарілу схему: суспільний лад, державний устрій, право. Це приводить до надмірного, а інколи і просто зайвого висвітлення проблем соціально-економічного розвитку за рахунок державно-правового матеріалу.

Підручник — це навчальне видання. З цієї точки зору бажано, не обмежуючись хронологічними таблицями, включити як додаток до основного тексту схеми державного ладу, наприклад, Київської Русі, козацької держави Богдана Хмельницького, Центральної Ради і т. ін.

Загальний висновок може бути таким: рецензований підручник є своєчасним, корисним і цікавим виданням. Студенти юридичних спеціальностей нарешті одержали доброякісний посібник з курсу історії держави і права України. Можна, звичайно, побажати авторському колективу продовжити роботу по вдосконаленню підручника. Але хотілося б поставити перед авторами й більш серйозне завдання — створення багатотомного академічного дослідження історії держави і права України.

*М. ЦВІК, академік АПРН України,
Ю. ТОДИКА, чл.-кор. АПРН України,*